

Henk van den Brink

Inleiding

De aandacht voor akkerbouwgebieden vanuit het natuurbeleid van de overheid is van recente datum. Zeker de grootschalige open gebieden zoals we die in Groningen aantreffen, werden tot voor enkele jaren nog als natuurarm beschouwd. De laatste jaren is hierin verandering gekomen en akkerbouwgebieden lijken nu zelfs een 'hot item' te zijn geworden: symposia, rapporten en plannen volgen elkaar in hoog tempo op.

In Groningen was het, naast amateur-ornithologen en een heel enkele amateur-florist, vooral de provinciale overheid die de natuurwaarden van akkerbouwgebieden in kaart bracht. Dit resulteerde in diverse rapporten, van o.a. De Rooij (1987), Koks (1989, 1991), Van Scharenburg et al. (1990) en Van 't Hoff (1991). Het bleef echter vooralsnog bij beschrijving van de waarden, de veranderingen daarin (voornamelijk achteruitgang) en de relaties van akkervogels met landschappelijke kenmerken. Hoewel in verschillende rapporten wel aanbevelingen voor beschermingsmaatregelen worden gedaan bleven concrete plannen nog uit.

Vorig jaar kwam de regering met het Natuurbeleidsplan, een ambitieus plan waarin wordt aangegeven wat de rijksoverheid de komende jaren voor de natuur in ons land wil gaan doen. In

dit plan staat het vormen van een 'ecologische hoofdstructuur', een netwerk van onderling verbonden natuurgebieden, centraal. De gebieden buiten deze hoofdstructuur worden wel aangeduid met de term 'witte gebieden'. De Groningse akkerbouwgebieden behoren daartoe. Aan die gebieden wordt aanzienlijk minder aandacht en geld besteed. Geheel verwaarloosd worden ze niet, het plan biedt wel enkele aanknopingspunten. Er wordt een groot aantal projecten aangekondigd. Voor de akkerbouwgebieden in Groningen zijn daarvan twee categorieën van belang, te weten het project 'Natuurvriendelijk Boeren' en de zogenaamde 'soortenbeschermingsplannen'; bij dat laatste gaat het voor akkergebieden om patrijs, kwartelkoning en akkerkruiden.

Met het soortenbeschermingsplan voor de kwartelkoning is nog geen begin gemaakt. Het soortenbeschermingsplan voor de akkerkruiden is nog in een voorbereidend stadium. Concrete plannen, waarin de provincie Groningen een belangrijke rol vervult, bestaan er in het kader van het plan voor de patrijs en van het project 'Natuurvriendelijk Boeren'. In beide gevallen gaat het niet om grootscheepse maatregelen, maar om experimenten op bescheiden schaal.

Akkerrandenbeheer

In beide plannen vervult 'akkerrandenbeheer' door boeren een centrale rol. De ideeën daarvoor zijn afkomstig uit Duitsland en Groot-Brittannië. Randen van akkers worden op twee manieren ingezet ter bevordering van natuurwaarden:

- 1 Door ze in de zaaien met graan, dat vervolgens niet of selectief bespoten wordt.
- 2 Door ze in te zaaien met gras en/of kruiden.

Met de eerste vorm is zowel in Duitsland als in Groot-Brittannië veel ervaring opgedaan (o.a. Welling 1988, Boatman et al. 1988, Boatman 1990; zie ook Van den Brink 1990). Dit beheer berust op het uitgangspunt dat het gebruik van bestrijdingsmiddelen een van de voornaamste oorzaken is van de achteruitgang van zowel akkerflora als -fauna. Omdat de meeste akkerkruiden, ook in een onbespoten akker, in de randen voorkomen, en daar dus ook het meest door dieren gefoerageerd wordt, kan in de randen relatief veel winst voor de natuur behaald worden zonder dat dit voor de inkomsten van de boer grote consequenties heeft. In Duitsland wordt deze maatregel vooral toegepast ten behoeven van akkerflora. Boeren kunnen op vrijwillige basis meedoen en ontvangen een vergoeding voor de gederfde opbrengst. De resultaten zijn verrassend: het aantal soorten akkerkruiden neemt sterk toe; zelfs verdwenen gewaande soorten akkerkruiden verschijnen weer in de randen. Als neveneffect is ook plaatselijk toename van de patrijs vastgesteld. De problemen voor de boeren blijven beperkt: van veronkruiding op grote schaal, waarvoor door sommige werd gevreesd, is geen sprake. Hier en daar zorgen massaal optredende lastige onkruiden, zoals kleefkruid of distels, voor problemen. Zonodig wordt in zo'n geval overgegaan tot pleksgewijze bestrijding: deze soorten zijn immers ook uit oogpunt van natuurbeheer niet gewenst.

In Engeland geldt de inzet vooral de patrijs; het project wordt hier niet gefinancierd door de overheid maar door (particuliere) jachthouders. Het

gebruik van bestrijdingsmiddelen wordt hier niet categorisch uitgesloten, maar beperkt tot selectieve middelen, die wel ongewenste onkruiden uitschakelen maar andere soorten (grotendeels) ongemoeid laten. Ook hier uitstekende resultaten: in de proefgebieden neemt de overleving van patrijzkuikens, en daardoor de stand van de patrijs, aanzienlijk toe. Ook andere vogels profiteren, evenals akkerkruiden en vlinders.

De tweede vorm wordt in enkele Duitse deelstaten, waaronder het aan Groningen grenzende Nedersachsen, toegepast. De grazige randen, mits niet te vaak gemaaid en enige ruimte biedend voor andere planten, verschaffen broedvogels en andere dieren dekking, nestel- en foerageergelegenheid en leveren zo een bijdrage aan de vorming van een zogenaamde ecologische infrastructuur. Ze vormen dus min of meer een vervanging voor landschapselementen (slootkanten, ruige bermen, overhoekjes) die bij landinrichtingen en dergelijke verloren zijn gegaan. In feite betreft het een vorm van braaklegging, vergelijkbaar met de braaklegging zoals die in het kader van de EG-regeling in Nederland en vooral in Groningen wordt toegepast. Inpassing in deze regeling lijkt dan ook erg voor de hand te liggen, maar stuit op een aantal praktische bezwaren. Eén daarvan is de in ons land geldende eis dat minimaal één hectare aaneengesloten moet worden braakgelegd, waardoor randen van kleinere percelen en overhoeken niet onder de regeling kunnen vallen. Verder kent de regeling geen maaibeperking en zelfs een verbod op het afvoeren van maaisel. Daardoor is het gewenste beheer, bestaande uit één of twee keer maaien na het broedseizoen, onmogelijk. Er wordt gewerkt aan een aanpassing van de regeling, maar die kan nog wel enige tijd vergen. Nadeel van de braaklegging is dat ze in principe tijdelijk is, nl. zolang de problemen in de akkerbouw duren, en dus niet structureel.

De buitenlandse ervaringen zijn niet zonder meer te vertalen naar de Nederlandse cq. Groningse situatie. De Engelse en Duitse bedrijven waar het om gaat zijn in het algemeen groter

dan de Nederlandse akkerbouwbedrijven. De percelen zijn in het algemeen (veel) groter, ze hebben dus een voor de boeren gunstiger randoppervlakteverhouding. Het akkerrandenbeheer wordt uitsluitend in praktijk gebracht op arme gronden waar de bedrijfsvoering relatief niet erg intensief is. De meeste bedrijven zijn gespecialiseerd in graan. In Nederland, en ook in Groningen, kennen de meeste akkerbouwbedrijven een vruchtwisseling waarbij graan hooguit de helft van het bouwplan voor z'n rekening neemt. In Nederland wordt de grond intensiever bewerkt, er wordt meer bemest en meer bestrijdingsmiddelen gebruikt. De perceelsscheidingen zijn verschillend: in Nederland vaak sloten, in Duitsland en Engeland vaak heggen en houtwallen. Tenslotte gaat het voor een deel om andere soorten planten en vogels.

De akkerbouw in het Oldambt vertoont nog de meeste overeenkomsten met de Duitse en Engelse situatie: de bedrijven en de percelen zijn naar verhouding groot en er wordt voornamelijk graan verbouwd omdat de grond voor het verbouwen van bieten en aardappels te zwaar is.

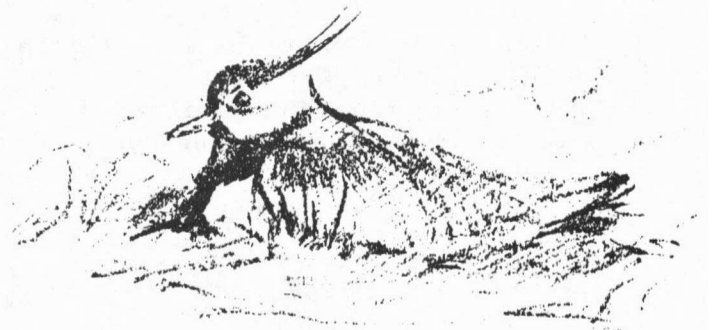
Onduidelijk is nog wat in Nederland precies de winst voor natuurwaarden zal zijn. Zo zijn de effecten op andere vogels dan hoenderachtigen nog nauwelijks onderzocht. In principe zijn positieve effecten te verwachten voor zowel zaadetende als insektenetende broedvogels. Dat geldt met name voor soorten waarvan bekend is dat ze in randen broeden en/of foerageren (grauwe gors, patrijs, fazant, paapje, gele kwikstaart, graspieper en mogelijk kwartel en veldleeuwerik). Verder is nog onduidelijk in welke mate de gevolgen voor de boer zullen verschillen van die in Engeland en Duitsland.

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is het van belang op korte termijn in de praktijk met de maatregelen te gaan experimenteren. Op beperkte schaal is hiermee al een begin gemaakt door het Centrum voor Milieukunde in Leiden, dat in 1990 begonnen is met een wetenschappelijk experiment met akkerrandenbeheer in de Haarlemmermeer. Daarnaast komt het Ministerie van LNV nu met wat grote-

re, meer praktijkgerichte projecten. Eén daarvan speelt zich specifiek in Groningen af: het project Natuurvriendelijke Akkerbouw in zeekelegebieden in Groningen; bij het andere, het Herstelplan Leefgebieden Patrijs, neemt Groningen een belangrijke plaats in.

Herstelplan Leefgebieden Patrijs

Het Herstelplan Leefgebieden Patrijs, zoals het soortbeschermingsplan officieel heet, gaat dezer dagen van start. De naam geeft aan dat het om meer gaat dan alleen de patrijs: deze wordt geacht in z'n kielzog ook andere akker-natuur mee te nemen. De patrijs is gekozen omdat het voor jagers een aantrekkelijke soort is, zodat verwacht mag worden dat deze 'doelgroep' voor de maatregelen kan worden ingeschakeld. De Stichting Behoud Natuur en Leefmilieu is dan ook de voor de hand liggende trekker van het project. Deze organisatie is - zoals velen bekend zal zijn - voortgekomen uit de jagerswereld en probeert zich te profileren als natuurbeschermingsorganisatie. Ze richt zich daarbij vooral op kleinschalige vormen van natuurbeheer, waarbij samenwerking met de 'grondgebruikers' (boeren, jagers, vissers, etc.) voorop staat. De SNBL verzorgt een demonstratieproject, waarin vijf gebieden in Nederland met vormen van akkerrandenbeheer geëxperimenteerd wordt. Twee van die gebieden liggen in de Groningse Veenkoloniën, nl. bij Wolfsbarge en bij Zuidbroek. De deelnemende boeren ontvangen een beheersvergoeding.

Natuurvriendelijk Boeren in akkerbouwgebieden op zeelei

Door het Consulentenschap Natuur, Milieu en Faunabeheer Groningen (onderdeel op provinciaal niveau van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij) wordt een experiment met akkerrandenbeheer voorbereid in het kader van het NBP-project Natuurvriendelijk Boeren (Van den Brink 1990). Bij dit project gaat het vooral om het bevorderen van vormen van natuurbeheer door boeren die inpasbaar zijn in een moderne agrarische bedrijfsvoering.

Voor het experiment zullen maximaal tien boerenbedrijven in Noord-Groningen (Hogeland) en Oldambt worden benaderd die aan de experimenten willen meewerken voor een periode van vijf jaar. Met elk bedrijf zullen afspraken worden gemaakt voor experimenteel akkerrandenbeheer op een deel van de perceelsranden. Daarbij kunnen ze kiezen uit twee varianten:

- 1 De akkerrand wordt ingezaaid met een grasmengsel; de vegetatie wordt jaarlijks één of twee maal gemaaid na het broedseizoen.
- 2 De akkerrand wordt ingezaaid met een mengsel van wintergranen; de opbrengst wordt normaal geoogst.

Voor beide varianten gelden de volgende bepalingen:

- Geen bemesting.
- Geen bespuitingen.
- Aangrenzend talud niet met herbiciden bespuiten en 1 of 2x per jaar maaien, de eerste keer na 1 juli; (zo mogelijk) maaisel afvoeren.

De deelnemende boeren ontvangen een bepaald bedrag per hectare akkerrand als vergoeding voor opbrengstderving, extra risico en eventuele extra werkzaamheden.

Het experiment heeft een viertal doelstellingen.

Ten eerste zullen de effecten van akkerrandenbeheer op natuurwaarden (broedvogels en akkerflora) worden onderzocht. Wat levert het op voor andere soorten dan de patrijs: voor bijvoorbeeld gele kwikstaart, kwartel, veldleeuwerik?

Ten tweede zullen de effecten op opbrengst en bedrijfsvoering worden gevolgd. Zit er voor de boeren extra werk aan vast, en zo ja, welke werkzaamheden betreft dit en wat kosten die? Welke problemen treden op en hoe kunnen ze worden opgelost? Wat is het opbrengstverlies en wat zijn daarvan de eventuele oorzaken?

De derde doelstelling is het ontwikkelen van een praktisch hanteerbaar systeem van maatregelen waarmee natuurwaarden in akkerbouwgebieden op zeelei in Groningen behouden/hersteld kunnen worden. Zijn er structureel en op langere termijn beheersvergoedingen nodig, en zo ja, hoe groot moeten die zijn? Of zijn de gewenste maatregelen ook op vrijwillige basis uitvoerbaar?

Ten slotte is ook het verkennen en vergroten van het draagvlak voor de maatregelen een belangrijk doel.

De resultaten zullen worden gevolgd door een begeleidend onderzoek. Het minimaal uit te voeren natuurwetenschappelijk evaluatie-onderzoek zal bestaan uit een relatief eenvoudige monitoring, waarbij jaarlijks broedvogelaantallen worden geregistreerd door middel van (gebiedsdekkende) territoriumkartering en veranderingen in flora/vegetatie worden gevolgd met behulp van vegetatieopnamen (pq's).

Bij de landbouwkundige evaluatie wordt gedacht aan de volgende aspecten:

- Welke probleemonkruiden; pleksgevijs?: Praktijkoplossingen.
- Eventuele extra investeringen.
- Tijdsbeslag van eventuele extra bewerkingen/werkzaamheden.
- Oogsttijdstip, opbrengst graan; oorzaken lagere opbrengst (variant 2).
- Inventarisatie afvoermethoden maaisel (variant 1).

Het plan was om in 1991 met het project van start te gaan. Plannen die uit de eigen boezem van het ministerie komen zijn hun leven echter evenmin zeker als van buitenaf ingediende (zie artikel van Alco van Klinken elders in deze Grauwe Gors). Ook hier is geld het probleem.

Hopelijk blijft het bij hooguit een jaar uitstel, en wordt de (papieren) bereidheid om ook in de witte gebieden te investeren alsnog waargemaakt.